

آسیب‌شناسی رشته‌های حقوق با توجه به بررسی تطبیقی آموزش رشته‌های حقوق در ایران و فرانسه

منوچهر توسلی نائینی*

چکیده

احداث مدارس حقوق ایران در زمان قاجاریه به سبک مدارس فرانسه و بلژیک سبب شد که حقوق ایران علاوه بر گرایش به سمت حقوق اسلامی، به سمت سنت‌های حقوقی رومی - ژرمنی گرایش پیدا کند. سابقه آموزش حقوق در ایران نشان می‌دهد که در حال حاضر حقوق کشورمان در بسیاری از مسائل از حقوق کشورهای پیشرفته فاصله گرفته و پویایی خود را از دست داده است. بنابراین نیاز به آسیب‌شناسی رشته‌های حقوق در مراکز دانشگاهی در تمامی ابعاد از جمله منابع، روش‌های آموزش و برنامه‌ریزی درسی احساس می‌شود. یکی از راه‌های این آسیب‌شناسی، بررسی تطبیقی آموزش رشته‌های حقوق بین ایران و کشورهای دیگر است. در این مقاله این تطبیق با مقایسه سابقه و شیوه آموزش حقوق در دو کشور ایران و فرانسه صورت می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: رشته‌های حقوق، آسیب‌شناسی، بررسی تطبیقی، ایران، فرانسه.

مقدمه

حقوق ایران در فقه اسلام ریشه دارد و بسیاری از مباحث این رشته، مبتنی بر شریعت است. به همین دلیل، بعضی مباحث این رشته، در حوزه‌های علمیه تدریس می‌شود. اولین مدارس حقوقی ایران به سبک امروزی را تحصیلکردگان ایرانی در فرانسه و بلژیک در اواخر دوره قاجاریه ایجاد کردند. تأثیر این مدارس و استفاده از حقوق کشورهای مزبور باعث شد

* استادیار حقوق دانشگاه شهرکرد tavassoli2000@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۸۹/۹/۱۸، تاریخ پذیرش: ۸۹/۱۲/۵

حقوق ایران علاوه بر گرایش به سمت حقوق اسلامی، به سمت بعضی سنت‌های حقوق رومی - ژرمنی از جمله مدون‌بودن قوانین نیز گرایش پیدا کند. سابقه آموزش حقوق در ایران نشان می‌دهد که در حال حاضر حقوق کشورمان در بسیاری از مسائل حقوقی و شیوه تدریس و کار عملی، از حقوق کشورهای پیشرفته فاصله گرفته و پویایی خود را ازدست داده است. این وضعیت، به آسیب‌شناسی رشته‌های حقوق در مراکز دانشگاهی در تمامی ابعاد آن از جمله منابع، روش‌های آموزش و برنامه‌ریزی درسی نیاز دارد. در کنار بررسی نقش نهادهای تأثیرگذار در ارتقای کیفی رشته‌ها و جایگاه فقه در حقوق ایران، بررسی تطبیقی آموزش رشته‌های حقوق در کشورهای مختلف می‌تواند ما را در یافتن راهکارهای ارتقای کیفی این رشته‌ها یاری دهد. هدف از تحقیق حاضر این است که با مقایسه سابقه و شیوه آموزش حقوق در دو کشور ایران و فرانسه، آسیب‌های رشته حقوق در کشورمان پیدا و در رفع آن اقدام شود.

الف) سابقه آموزش حقوق در ایران

برای آگاهی از سابقه رشته حقوق در ایران، شناخت تاریخچه این رشته و چگونگی آموزش آن در حال حاضر الزامی به نظر می‌رسد.

۱. تاریخچه رشته حقوق در ایران

در گذشته‌های دور، در زمینه مسائل حقوقی، مراکزی به سبک امروزی وجود نداشت؛ لیکن در مدارس طلبگی و به سبک خاص حوزه‌های علمیه، موضوع تدریس و آموزش علوم فقهی که بسیاری از مباحث حقوقی و مرتبط با فقه را دربر می‌گرفت، وجود داشت. با توجه به نیازهای زمان، موضوع تشکیل مدارس جدید در حوزه علوم اجتماعی از زمان قاجاریه مطرح می‌شود. در زمان صدارت میرزا علی اصغرخان امین‌السلطان، پسران میرزا نصرالله‌خان مشیرالدوله نائینی (وزیر خارجه ایران در زمان مظفرالدین شاه) به نام‌های حسن و حسین پیرنیا که دوره حقوق دارالفنون را در مسکو به اتمام رسانده بودند، به داخل کشور فراخوانده شدند و نامبردگان مدرسه عالی علوم سیاسی را در ۱۲۷۷ شمسی در تهران تأسیس کردند. (<http://www.hookup.com>) محمدعلی فروغی (ذکاءالملک) در زمان ریاست خود در سال ۱۲۸۵ شمسی - که همزمان ریاست دیوان کشور را به عهده داشت - موجبات رونق مدرسه را فراهم نموده و چندین کتاب در زمینه‌های کلی حقوق، مانند حقوق اساسی و علم ثروت

(اقتصاد)، تألیف و آنها را در مدرسه تدریس کرد. همزمان با توسعه آموزش مسائل کلی حقوق سیاسی و نیز درگیری هر چه بیشتر دولتمردان با مسائل حقوقی جدید، نیاز به تأسیس مدرسه مستقل آموزش عالی حقوق بیشتر از هر زمان دیگری احساس می‌شود. در سال ۱۳۳۲ هجری، اصل تأسیس مدرسه عالی حقوق به تصویب می‌رسد؛ اما شروع جنگ جهانی اول باعث می‌شود که در تأسیس این مدرسه، پنج سال وقفه بیفتد. در آبان ۱۲۹۸ هجری شمسی، اولین مدرسه عالی حقوق رسماً تشکیل می‌شود. نخستین استادان در رشته‌های حقوق بین‌الملل عمومی، حقوق طبیعی، حقوق جنایی و اقتصاد، از فرانسه استخدام و به ایران اعزام می‌شوند. ریاست اولیه مدرسه عالی حقوق به‌عهده مسیو پرنی بود و معاونت آن را میرزا جوادخان عامری به‌عهده داشت. در سال ۱۳۰۰ شمسی، درکنار استادان فرانسوی، مدرسان ایرانی نیز مشغول‌کاری می‌شوند، از جمله: محمدعلی خان فروغی (ذکاءالملک) (حقوق اساسی)، حاج‌سید نصرالله تقوی سادات اخوی (رئیس عالی شعبه تمیز) (فقه و اصول).

دروس مدرسه حقوق به زبان‌های فارسی و فرانسه ارائه می‌شد. در این مدرسه، دو دوره تحصیلی وجود داشت: دوره اول، تصدیق (Baccalaureate) و دوره دوم، تصدیق (لیسانسیه) نامیده می‌شد و مدت آن جمعاً سه سال بود. (<http://www.Iranbar.org>) ترکیب اولیه استادان این مدرسه نشان می‌دهد که حقوق مورد تدریس در این مدرسه، بسیار تحت تأثیر ایرانیانی بوده است که در دوران حکومت قاجاریه و عهد مشروطه برای اولین بار برای تحصیل علم به فرانسه و بلژیک رفتند؛ لذا در بعضی موارد، واژگان این علم از حقوق فرانسه و فرانسوی‌زبانان اقتباس شده است.

در سال ۱۳۰۶ شمسی، طرح ادغام دو مدرسه عالی سیاسی و حقوق در یکدیگر، به تصویب شورای عالی معارف کشور رسید و اساسنامه آن نیز در تاریخ ۱۳۰۶/۶/۱۵ به تصویب شورای مذکور رسید و سرانجام در تاریخ شنبه ۱۳۰۶/۷/۲، مدرسه عالی حقوق و علوم سیاسی با سخنرانی محمدتدین رسماً گشایش یافت. در مدرسه عالی حقوق و علوم سیاسی، دو شعبه علوم قضایی و علوم اداری وجود داشت؛ و برای حضور در مدرسه، داشتن تصدیق کامل رشته ادبی و یا تصدیق کامل مدرسه دارالمعلمین لازم بود. دارندگان تصدیق دوره متوسطه علمی نیز تحت شرایطی حق ورود به مدرسه را داشتند. از طرفی، چون تعداد فارغ‌التحصیلان برای پوشش نیازهای عدلیه کافی نبود، مرحوم علی‌اکبر داور، موقتاً کلاس‌های آموزشی در عدلیه را برقرار کرد. شرط ورود، داشتن تصدیق‌نامه سیکل اول متوسطه و قبول شدن در امتحانات ورودی بوده است. دروس آن تقریباً همان دروس

مدرسه عالی حقوق بود و تمامی مدرسان آن از قضات عدلیه بودند؛ و برای داوطلبان شهرستان‌ها، جزوات درسی ارسال می‌شد، که نوعی آموزش از راه دور بوده است. البته سال آخر، حضور در امتحانات ضروری بوده است. فارغ‌التحصیلان با رتبه یک قضایی، به خدمت مشغول می‌شدند.

در اسفند ۱۳۱۲ شمسی، با پیوست مدرسه عالی تجارت به مدرسه عالی حقوق و علوم سیاسی، دانشکده حقوق رسماً گشایش می‌یابد. ریاست دانشکده به عهده میرزا علی اکبرخان دهخدا بود و معاونت آن را دکتر شایگان برعهده داشت. در سال ۱۳۱۳، همزمان با تصویب قانون دانشگاه تهران، دانشکده حقوق یکی از شعب دانشگاه تهران تعیین می‌شود؛ سپس در سال ۱۳۱۸، با گشایش بنگاه روزنامه‌نگاری در دانشگاه و انتقال بخش منقول به دانشکده حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تقریباً به صورت امروزی در محل فعلی تثبیت می‌شود. در سال ۱۳۲۰، ریاست دانشکده به آقای سید مصطفی عدل واگذار شد؛ و در سال بعد، مقدمه نخستین دوره دکتری حقوق فراهم شد. تا سال ۱۳۲۰ شمسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، تنها دانشکده حقوق در ایران محسوب می‌شد. در سال ۱۳۲۵، با تشکیل دانشگاه ملی ایران (شهید بهشتی فعلی) توسط پروفیسور علی شیخ‌الاسلام، دانشکده حقوق دانشگاه ملی ایران نیز به عنوان دومین دانشکده حقوق تأسیس شد. در سال ۱۳۲۶، دوره فوق‌لیسانس حقوق جزا نیز راه‌اندازی شد. در سال‌های دهه ۵۰ و ۶۰، مجتمع آموزش عالی قضایی قم و دانشکده حقوق دانشگاه شیراز گشایش یافت. همچنین، با تأسیس دانشگاه تربیت مدرس - که مقرر بود صرفاً برای تربیت استادان دانشگاهی باشد - دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس در مقاطع دکترا و فوق‌لیسانس تأسیس شد. قبل از انقلاب نیز طرح تشکیل دانشکده ویژه علوم قضایی در قوه قضائیه به تصویب رسید؛ ولی در عمل از سال ۱۳۶۱ به ایجاد دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری و تربیت دانشجو در رشته حقوق اقدام شد. دانشجویان این دانشکده از بدو ورود، به استخدام قوه قضائیه در می‌آیند و بعد از پایان تحصیل، به خدمت در قوه قضائیه متعهد می‌شوند. (مبارکیان، ۱۳۷۷) به علاوه، در بعضی از مراکز دولتی، نظیر دانشکده افسری و نیز در مراکزی مثل دادگستری، دوره‌های تخصصی آموزش حقوق وجود داشته است. در حال حاضر، رشته حقوق علاوه بر دانشگاه‌های مزبور، در دانشگاه‌های قم، شیراز، اصفهان، کاشان، شهرکرد، تبریز، مازندران، مشهد و بسیاری از دانشگاه‌های پیام نور در سطح کشور تدریس می‌شود. شیوه آموزشی در دانشگاه پیام‌نور به صورت «آموزش از راه دور» و

برنامه‌های آموزشی آن به صورتی خاص تنظیم و تدوین می‌شود. در این شیوه آموزشی، از ابزار آموزشی نظیر متون درسی خودآموز، نوارهای ویدیویی، کتاب‌های آموزشی و آزمایشگاهی، روش‌های آموزشی مکاتبه‌ای و تشکیل کلاس‌های رفع اشکال حضوری بهره‌گیری می‌شود. از سال ۱۳۶۱، با تأسیس دانشگاه آزاد اسلامی، گروه آموزشی حقوق و مقاطع تحصیلی لیسانس حقوق تشکیل شد و از سال ۱۳۷۱، این دانشگاه با راه‌اندازی دانشکده حقوق و علوم سیاسی در مقاطع مختلف لیسانس، فوق لیسانس و دکتری، رسماً به تربیت دانشجوی حقوق مشغول است.

۲. آموزش رشته حقوق در ایران

در حال حاضر، دروس دوره کارشناسی رشته حقوق در ایران در ۱۳۶ تا ۱۳۸ واحد ارائه می‌شود: ۲۱ واحد دروس عمومی، ۱۵ واحد دروس پایه، ۶ واحد اختیاری، و ۹۴ واحد تخصصی. تحصیل در این دوره معمولاً ۴ سال به طول می‌انجامد و به دانش‌آموختگان مدرک کارشناسی اعطاء می‌شود.

دروس رشته‌های تحصیلی در دوره کارشناسی از لحاظ محتوا به ۴ دسته دروس عمومی، پایه، اصلی و تخصصی تقسیم می‌شود. گفتنی است که دروس عمومی به منظور توسعه اطلاعات و معلومات عمومی، دروس پایه به منظور تقویت بنیه علمی و ایجاد پیش‌زمینه مناسب برای دروس اصلی و تخصصی، دروس اصلی به عنوان اساس و مبنای دروس تخصصی، و دروس تخصصی در جهت ارتقای کارآیی علمی و عملی دانشجویان ارائه می‌شود. دروس دانشگاهی عمدتاً الزامی است و تعدادی دروس نیز به صورت اختیاری ارائه می‌شود که شامل دروس مستقل و پیوسته است. دروس مستقل، دروسی هستند که انتخاب آنها منوط به گذراندن درس یا دروس قبلی یا پیش‌نیاز است. از لحاظ نحوه آموزش، دروس دانشگاهی به دروس نظری و عملی تقسیم می‌شود. دروس نظری، حاوی مجموعه‌ای از دانش‌ها است که به صورت خطابه، کنفرانس، سمینار و بحث و گفت‌وگو به دانشجویان ارائه می‌شود و دروس عملی نیز مجموعه مهارت‌هایی است که انتقال آن به دانشجویان به صورت کار عملی یا میدانی صورت می‌گیرد (<http://www.iranculture.org>). دروس عملی در رشته حقوق، شامل کار تحقیقی ۱ و ۲ (از دروس اصلی تخصصی) و کارآموزی قضایی (از دروس اختیاری) است. تعداد کم دروس عملی در رشته حقوق بیانگر توجه بیش از حد به مباحث تئوریک و یا کمبود امکانات در زمینه دروس عملی است. به‌طور کلی، به نظر

می‌رسد گروه‌های حقوق درمورد منابع درسی، با کمبود کتب آموزشی جدید روبه‌رو هستند و مواد درسی و منابع این رشته، با پیچیدگی‌ها و نیازهای جدید و با حجم و تنوع موضوعات اجتماعی تناسبی ندارد. افزون بر این، نشریه‌های حقوق در دانشگاه‌ها یا وجود ندارد و یا بسیار نامنظم منتشر می‌شود. در بسیاری از دانشگاه‌های کشور، کتابخانه‌های تخصصی رشته حقوق وجود ندارد تا دانشجویان بتوانند به مطالعات حقوقی بپردازند و دانشجویان به ویژه در دانشگاه‌های کوچک با فقر منابع حقوقی روبه‌رو هستند.

مهم‌ترین وظایف اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها در رشته حقوق، می‌توان به تدریس دروس حقوقی، پاسخگویی به سؤالات درسی، ارائه کار تحقیقی و پیگیری کار تحقیقی او^۲، مشاوره و راهنمایی تحصیلی دانشجویان، رسیدگی به پایان‌نامه‌های تحصیلی در دوره کارشناسی ارشد، حضور در جلسات رسمی دانشگاه‌ها، اجرای طرح‌های پژوهشی و تحقیقاتی و انجام وظایف اجرایی اشاره کرد. از استادان این رشته انتظار می‌رود که اطلاعاتشان به‌روز باشد و از جزوه‌ها و منابع جدید درسی استفاده کنند؛ لیکن در عمل، مکانیسمی برای رسیدن به این هدف وجود ندارد. تدریس حقوق در کلاس‌های درس به‌صورت تجزیه و تحلیل قوانین و مبتنی بر تئوری‌های حقوقی است. از دانش‌آموختگان این رشته انتظار می‌رود جسور باشند و قدرت استدلال، خلاقیت ذهنی و فن بیان خوب داشته باشند. استادان رشته حقوق می‌توانند در تقویت این ویژگی‌ها در دانشجویان نقش عمده‌ای داشته باشند.

دانشجوی حقوق باید به زبان و ادبیات فارسی مسلط باشد تا بتواند کسانی را که خطاب می‌کند و یا دادگاهی را که مأمور رسیدگی به دعوا است، با زبان روان و بلیغ قانع کند. در دوره کارشناسی، تنها درس در این مورد فارسی عمومی است که چنین انتظاری را برآورده نمی‌سازد و در بعضی گروه‌های حقوق، از درس اختیاری آیین نگارش حقوقی برای رفع این نقیصه استفاده می‌شود. دانشجویان حقوق باید با مفاهیم اساسی فقه و اصول در اسلام، امور مالی و پزشکی قانونی و ... آشنا شوند و از جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و علوم فلسفی تاحدی آگاهی داشته باشند. این نیاز دانشجویان، در دروس پایه مانند مالیه عمومی و مبانی جامعه‌شناسی و در دروس تخصصی مانند متون و اصول و قواعد فقه و در دروس اختیاری مانند فلسفه حقوق پیش‌بینی شده است.

تعداد واحدهای کارشناسی ارشد ناپیوسته بر ۲۸ تا ۳۲ واحد و کارشناسی ارشد پیوسته بر ۱۷۲ تا ۱۸۲ واحد درسی بالغ می‌شود. تحصیل در دوره کارشناسی ارشد پیوسته ۶ سال و

در دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته ۲ سال به طول می‌انجامد و به دانش‌آموختگان آن، مدرک کارشناسی ارشد اعطا می‌شود.

تعداد واحدهای دوره دکتری نیز بر ۴۲ تا ۵۲ واحد درسی، مشتمل بر واحدهای آموزشی و پژوهشی، بالغ می‌شود. آموزش دوره دکتری ۴/۵ سال به طول می‌انجامد و به دانش‌آموختگان آن، مدرک دکتری (Ph.D) اعطا می‌شود.

به دلیل انبوه متقاضیان ورود به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی و به منظور برقراری عدالت اجتماعی و گزینش شایسته‌ترین افراد و نیز تخصیص امکانات آموزش عالی به افراد مستعد، گزینش دانشجو در مقاطع آموزشی کارشناسی و کارشناسی ارشد به صورت متمرکز صورت می‌گیرد.

ب) سابقه آموزش حقوق در فرانسه

فرانسه از معدود کشورهای دنیا است که رشته حقوق در آن سابقه‌ای دیرینه دارد. برای اطلاع از سابقه آموزش رشته حقوق در این کشور، آگاهی از تاریخچه این رشته و چگونگی آموزش آن در وضعیت فعلی الزامی به نظر می‌رسد.

۱. تاریخچه رشته حقوق در فرانسه

فرانسه جزو کشورهایی است که حقوق رومی - ژرمنی در آنها برقرار شده است. در این کشور، ابتدا در دوره شخصی و فئودالی بودن قوانین، حقوق رم به عنوان حقوق موضوعه در جنوب فرانسه و حقوق ژرمن به عنوان حقوق عرفی در شمال فرانسه و حقوق کلیسایی در کل کشور و در دادگاه‌های کلیسایی اجرا می‌شد. در حقوق رم، جنبه‌های فنی حقوق و در حقوق ژرمن، راه‌حل‌های معمولی و شیوه محاکمات ارائه می‌شد و حقوق کلیسایی، در حقوق خانواده و محاکمات جزایی تأثیر زیادی داشت. (عرفانی، ۱۳۷۳) از قرن سیزدهم، دانشگاه‌ها برای وحدت و تجدیدحیات حقوق در فرانسه، اقدامات خود را شروع کردند. فرامین پادشاه و رویه قضایی پارلمان‌های فرانسه، کمک زیادی به این روند کرد. اولین دانشگاه اروپایی در پاریس و در قرن دوازدهم بنیان گذاشته شد که یکی از رشته‌های آن، حقوق بود. در سال ۱۶۷۹، برای اولین بار، یک کرسی حقوق فرانسه در دانشگاه سوربن پاریس تأسیس شد؛ لیکن آغاز تدریس حقوق ملی در فرانسه، همانند بسیاری از کشورهای اروپایی، در قرن هجدهم بوده است.

(داوید، ۱۳۸۰) پس از انقلاب کبیر فرانسه در سال ۱۷۸۹، اولین قانون اساسی فرانسه تصویب شد. در سال ۱۸۰۲، براساس قانون اساسی دیگری، ناپلئون امپراتور فرانسه شد که مجموعه قوانین تدوین شده به دستور وی و از جانب حقوق دانان - به ویژه کد یا قانون مدنی در ۱۸۰۴ (کاتوزیان، ۱۳۸۰)، قانون آیین دادرسی مدنی در ۱۸۰۷، قانون تحقیقات جنایی در ۱۸۰۸، قانون تجارت در ۱۸۰۹ و قانون جزا در ۱۸۱۰ - تأثیر زیادی بر تحول حقوق فرانسه و حرکت به دوره حقوق مبتنی بر قانون داشت و حقوق واحدی بر کل کشور فرانسه حاکم شد. در این مرحله، قانون‌گرایی به صورت یک سنت درآمد و قانون، منبع اول حقوق در این کشور شناخته شد؛ و بدین ترتیب، آموزش رشته حقوق در تمامی دانشکده‌ها و گروه‌های حقوق با تأکید بر اهمیت قانون به عنوان منبع اصلی حقوق ادامه یافت. در حال حاضر نیز همین روند ادامه دارد. با افزایش تعداد دانشگاه‌های دولتی در فرانسه که در بیش از پانصد محل در سراسر کشور پراکنده است و حدود هزار واحد آموزشی و پژوهشی را شامل می‌شود، رشته حقوق نیز از لحاظ کمی و کیفی توسعه زیادی یافته است. این توسعه کمی و ایجاد دانشکده‌های متعدد حقوق در فرانسه، به کاهش کیفیت آموزش و پژوهش حقوق در مناطق مختلف کشور منجر نشده است.

۲. آموزش رشته حقوق در فرانسه

آموزش رشته حقوق در فرانسه، مبتنی بر تجزیه و تحلیل انتقادی و تأمل بر مسائل حقوقی است. در این سیستم، دانشجو براساس شناختی که به دست می‌آورد، به سمت تفکر در مسائل حقوقی هدایت می‌شود. در طول زمان، سؤالات روش یا شکل قاعده حقوقی تعدیل یا جابه‌جا می‌شود و یا تغییر می‌یابد. شناخت قاعده، ضروری است؛ اما نکته مهم، توانایی در تفسیر، تجزیه و تحلیل و انتقاد از آن است که امکان درک کاربرد قاعده جدید و اهداف آن را نشان می‌دهد. روش اخیر در رشته حقوق، علاوه بر مشاغل قضایی (قضات، وکالت، ...)، در مورد مشاغل اداری یا مستخدمین عالی مشاغل خصوصی، مؤسسات عمومی، مشاغل تجاری به مفهوم عام و به طور خلاصه تمامی مشاغلی که در آن حل مسائل قضایی، اداری و منابع انسانی وجود دارد نیز مفید واقع شده است؛ اعم از اینکه حوزه موضوع رشته حقوقی در حقوق داخلی یا اروپایی یا بین‌المللی باشد.

مدرک پایان آموزش متوسطه فرانسوی، مدرک Baccalaureate است؛ که با داشتن آن، امکان ورود به مراکز عالی در رشته حقوق امکان‌پذیر است. این مدرک نشان‌دهنده اولین

سطح آموزشی است که تحصیلات آموزش عالی براساس آن آغاز می‌شود و اعتبار می‌یابد. این مدرک، معادل مدرک دیپلم پیش‌دانشگاهی - یعنی دیپلم پایان تحصیلات متوسطه ایران است. رشته حقوق، جزو رشته‌هایی است که تنها در دانشگاه‌ها ارائه می‌شود؛ لیکن رشته‌های مهندسی، مدیریت و هنر را می‌توان در دانشگاه‌ها یا در چهارچوب مدارس عالی یا موسسات آموزشی دولتی یا خصوصی با شرایط و چگونگی پذیرش، طول دوره و روش‌های آموزشی و اهداف متفاوت ادامه داد.

در دانشگاه‌های فرانسه، تمامی رشته‌ها از جمله حقوق وجود دارد؛ و چندرشته‌ای بودن آنها، آموزش و پژوهش دانشگاهی متناسب با تحولات علمی و فناوری را تضمین می‌کند. همه رشته‌های تحصیلی، از این تطابق بهره می‌جویند و مدارک و دوره‌های بسیار تخصصی را با هدفی مضاعف (آموزش نظری و کاربردهای عملی) ارائه می‌کنند. بسیاری از استادان رشته حقوق و حقوقدانان، دانش خود را با تحول وضعیت اجتماعی و اقتصادی به‌روز می‌کنند و خود را با نیازهای جدید منطبق می‌سازند. مواد درسی و منابع این رشته نیز متناسب با حجم نیازها و تنوع موضوعات اجتماعی تغییر می‌یابد. در همین راستا، رشته‌ها و گرایش‌های جدید حقوق نیز با واحدهای درسی و سرفصل‌های جدید ارائه می‌شود.

در فرانسه، دوره‌های آموزشی دانشگاهی در سه سیکل پیاپی سامان گرفته است؛ که در پایان آنها، مدارک ملی در سه درجه اعطاء می‌شود: لیسانس (سه سال)، مستر (پنج سال) و دکتری (هشت سال). در دوره سه‌ساله لیسانس، دانشجویان مفاهیم اصلی و تقسیم‌بندی‌های حقوقی را یاد می‌گیرند. آموزش حقوق در دانشگاه‌ها به دو صورت است: کلاس درس و کارهای تحقیقاتی یا کارهای عملی. یکی از بخش‌های مهم آموزش از طریق پژوهش‌های شخصی به‌عهده دانشجو است. کلاس‌های درس در آمفی‌تئاترهای با ظرفیت ۱۰۰ تا ۱۰۰۰ نفر به‌شکل سخنرانی استاد برگزار می‌شود که دانشجو باید از سخنرانی یادداشت بردارد. در این دوران، علی‌رغم آنکه دانشجویان، بسیاری از دروس خود را در سالن‌های بزرگ با تعداد زیاد دانشجو سپری می‌کنند، این دانشجویان با تعداد کمتر با حدود ۳۰ دانشجو و زیر نظر استادان، کارهای تحقیقی یا عملی متعددی در درون گروه‌های درسی انجام می‌دهند. در طی این «کارهای عملی یا کارهای تحقیقاتی» (travaux diriges - Ceux - cipermettent aux) (raisonnement juridique etudints d acquerir les mecanismes du) درس‌های نظری به‌صورت عملی تجربه می‌شود و موجب تعمیق شناخت و آگاهی‌های نظری کسب‌شده در کلاس‌های درس می‌شود. برخلاف کلاس‌های درس نظری، کارهای عملی اجباری هستند

و یک استادیار یا دانشیار مسئولیت آنها را برعهده دارد. وظیفه استاد در مورد این دروس، تکرار دروس نظری نیست و باید موضوعات را به صورت عملی و عمقی کار کند. درحقیقت، کارهای عملی یا کارهای تحقیقاتی، برای درک بهتر دروس نظری و فهمیدن منافع عمقی این دروس است. این دروس برای فهم حقوق در عمل و روش‌های کار در رشته حقوق و برای تفهیم موضوعات حقوقی به کار می‌رود. تمرین‌های کارهای عملی یا کارهای تحقیقاتی متفاوت است و براساس موقعیت‌های ایجادشده در تصمیمات و رویه‌های قضایی بنا می‌شود. دانشجو با انجام این کارها درمی‌یابد که هدف اولیه حقوق، حل و فصل مسائل زندگی جاری انسان‌ها است. به همین دلیل، برای موفقیت در دوره حقوق و برای موفقیت در آینده شغلی در این رشته، انجام جدی کارهای عملی یا کارهای تحقیقاتی ضروری است؛ زیرا بسیاری از مباحث نظری حقوق به سرعت تغییر می‌کنند و قدیمی می‌شوند و با انجام کارهای عملی، دانشجو همیشه با اطلاعات واقعی و به‌روز روبه‌رو است. (<http://www.Cpuniv.Com>)

در هر دانشگاه، یک کتابخانه وجود دارد که بسیاری از کتب حقوقی موجود در فرانسه و سایر کشورها در آن موجود است؛ همچنین، بسیاری از مجلات حقوقی به صورت اشتراک در دسترس است. وجود این نشریات، در تحقیق دانشجویان بسیار مؤثر است و در به‌روزکردن اطلاعات حقوقی آنان، نقش اساسی دارد. سایر منابع موردنیاز دانشجویان، از طریق سیستم قرض بین کتابخانه‌ای و یا درخواست ارسال کپی یا اصل مطلب درخواستی امکان‌پذیر است. با توجه به رایج شدن استفاده از اینترنت، استفاده از منابع به زبان انگلیسی و سایر زبان‌ها وجود دارد و مشکل کمبود احتمالی منابع درسی به زبان فرانسه نیز مرتفع شده است. بنابراین، مشکل کمبود کتب آموزشی وجود ندارد و امکان استفاده از روش‌های متعدد تدریس برای استادان فراهم است. چنین وضعیتی، به ارتقای علم حقوق در فرانسه منجر می‌شود.

اخذ فوق‌لیسانس حقوق در یکسال امکان‌پذیر و قابل تمديد است. این دوره، شامل ادامه تحصیل تخصص موردنظر برای دریافت یک مدرک با نگارش یک رساله و دفاع از آن در مقابل هیئت داوران است. دانشجو منابع موردنیاز خود را به راحتی به دست می‌آورد و گاه با مشکل انتخاب منابع از بین منابع موجود روبه‌رو است. با توجه به تمرکز انتخاب موضوعات و آگاهی از موضوعات انتخاب‌شده، استفاده از پایان‌نامه‌های دفاع‌شده دانشجویی آزاد است و نگرانی از کپی‌برداری از این پایان‌نامه‌ها وجود ندارد، بلکه حتی

امکان مطالعه در منزل نیز وجود دارد. اخذ مدرک دکترا نیز در سه سال امکان‌پذیر و قابل‌تمدید است. این دوره، آخرین سطح تحصیلات عالی با نگارش رساله دکترا و پایان اولین کار پژوهشی دانشجو است. سطح دانشکده‌های حقوق در فرانسه، غالباً خوب است. در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا، گرایش تخصصی براساس مراکز تحقیقی دانشکده‌های حقوق و استادان شاغل در آنها مشخص می‌شود. (<http://www.Edudroit.net>) بنابراین، رشته‌های کارشناسی ارشد با توجه نیازها و ظرفیت‌های موجود برگزار می‌شوند. چنین امری، به‌کاربردی کردن دانش حقوق و ایجاد گرایش‌های جدید در این رشته مانند حقوق تجارت بین‌الملل، حقوق محیط زیست و غیره کمک می‌کند.

سال تحصیلی که به نیم‌سال تقسیم شده است، از ماه سپتامبر تا ماه مه طول می‌کشد و زمان امتحانات در ماه‌های فوریه و ژوئن است. یک دوره امتحان تجدیدی نیز در ماه سپتامبر برای دانشگاه‌ها در نظر گرفته شده است. با توجه به افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان مقطع آموزش متوسطه، از یک‌سو میزان تقاضای افراد جهت ورود به مراکز آموزش عالی افزایش یافته و از سوی دیگر، به‌دلیل پیشرفت تکنولوژی، بر خورداری از تخصص و مهارت‌های حرفه‌ای جهت اشتغال در بازار کار الزامی است. از این رو، نظام آموزش عالی کشور فرانسه، به‌ویژه دانشگاه‌ها، با دو مسئله مواجه هستند: تخصصی‌سازی و گزینش تحصیلی؛ و این درحالی است که دانشگاه‌ها به‌دلیل کاهش رشد اقتصادی طی دهه پایانی قرن بیستم، از پاسخگویی به نیازهای کمی و کیفی دانشجویان عاجز بوده‌اند.

از جمله مهم‌ترین معضلاتی که در حال حاضر نظام آموزشی کشور فرانسه با آن دست‌به‌گریبان است، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. ترک تحصیل سالانه ۷۰۰ هزار جوان فرانسوی بدون دستیابی به مهارت شغلی و آموزش‌های لازم؛

۲. عدم جای‌دهی شغلی به آن دسته از جوانان فرانسوی که سطح تحصیلات و کارآموزی آنان کمتر از دیپلم متوسطه (سیکل اول آموزش متوسطه) است؛

۳. تأکید بر نخبه‌گرایی و تمرکز آموزش به جای فراهم‌سازی برابری فرصت؛

۴. رقابت‌پذیری سیستم‌های تولید و انتقال دانش و مهارت‌ها از یک‌سو و نابرابری پیامدهای یادگیری از سوی دیگر به‌رغم پایداری و پویایی آموزشی.

(<http://www.iranculture.org>)

ج) آسیب‌شناسی رشته حقوق در ایران

درخصوص آسیب‌شناسی رشته حقوق در ایران، در مقایسه با سیستم آموزش حقوق در فرانسه، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. به دلیل کمبود امکانات و مشکلات مالی قوه قضاییه و نیز تعداد زیاد دانشجویان، فضای مناسب و کافی برای کار عملی در اختیار دانشجویان رشته حقوق قرار نمی‌گیرد. دادگاه‌ها در یک سیستم حقوقی، به‌منزله آزمایشگاه دانشکده‌های حقوق هستند و چنانچه دانشجوی حقوق نتواند با کار دادگاه آشنا شود، مثل دانشجوی پزشکی خواهد بود که سالن تشریح یا بیمارستان را ندیده است؛ و لذا دروس نظری به‌تنهایی برای وی کاربردی ندارد. بنابراین، بهتر است برای آشنایی دانشجویان با روند حقوقی خارج از دانشگاه و ارتباط هرچه بیشتر مراجع قضایی با گروه‌های حقوق دانشگاه‌ها، پرونده‌های حقوقی مراجع قضایی در کلاس‌های دانشگاهی بررسی شود و قضات نیز از اطلاعات علمی استادان رشته حقوق استفاده کنند. باید استادان و دانشجویان رشته حقوق به این اعتقاد برسند که راه‌حل حقوقی را نباید فقط در قانون جست‌وجو کرد، زیرا قانون به‌تنهایی کافی نیست. لذا مجریان قانون، قضات و استادان حقوق باید در نظام حقوقی نقش فعالی داشته باشند. به‌نظر می‌رسد یکی از مشکلات اساسی دانشجویان رشته حقوق، متفاوت بودن مطالب درسی با واقعیت‌های جامعه است و متأسفانه دانشجویان ما در دوران تحصیل خود با مسائل حقوقی درگیر نمی‌شوند. با توجه به این موضوع، لزوم ارائه واحد کار عملی در دروس مختلف این رشته، بسیار احساس می‌شود؛ درحالی‌که مدت‌ها است که دوره کارآموزی دانشجویان در دادگاه‌ها فراموش شده یا به‌صورت یک امر اختیاری درآمده است.

۲. به‌لحاظ توسعه و تنوع گرایش‌ها و مباحث حقوقی، مواد درسی و منابع این رشته باید با این پیچیدگی‌ها و تنوعات سنخیت داشته باشد. سرفصل‌های دروس رشته حقوق کهنه است. موضوعات مورد بحث در کلاس‌های حقوق، تناسبی با وقایع حقوقی موجود در جامعه و دادگستری‌ها ندارد. بسیاری از استادان رشته حقوق با همان دانش سال‌های پیش در کلاس حضور می‌یابند؛ و این درحالی است که دنیا درحال تحول است، حقوق نیز براساس نیازهای جامعه شکل می‌گیرد و حقوقدان باید دانش خود را با این نیازها منطبق سازد. در عمل، بعضی استادان رشته حقوق، به‌دلیل چندشغله بودن امکان به‌روزکردن آموخته‌های علمی خود را ندارند و نمی‌توانند در کلاس‌های درس خود محیطی کاملاً علمی برای رشد استعدادها و بحث‌های حقوقی در سطح عالی فراهم کنند.

یکی از چالش‌های رشته حقوق در دانشگاه‌ها، نامتناسب بودن دروس با حجم و تنوع موضوعات اجتماعی است. بسیاری از واحدهای درسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکترا به‌روز نشده است و بسیاری از استادان و دانشجویان همچنان به منابع و تحقیقات کلاسیک و سنتی در حقوق اکتفا می‌کنند و از مسائل متعدد و گوناگون حقوقی مانند جرایم رایانه‌ای، پول‌شویی، قاچاق انسان، تجارت و قرارداد الکترونیک و قوانین آنها اطلاع چندانی ندارند؛ در حالی که در جهت کاربردی کردن دانش حقوق در مقطع کارشناسی باید دانشجوی حقوق را با گرایش‌های جدید این رشته مانند حقوق مالکیت معنوی، حقوق محیط زیست، حقوق پزشکی و حقوق تجارت بین‌الملل و غیره آشنا کرد.

۳. کمبود کتب و منابع درسی و بعضی رشته‌های حقوق مشهود است. نشریه‌های حقوق در دانشگاه‌ها یا وجود ندارند یا بسیار نامنظم منتشر می‌شوند؛ حال آنکه وجود این نشریات برای تحقیق دانشجویان می‌تواند بسیار مؤثر باشد. در دانشگاه‌های کشور، کتابخانه‌های ویژه رشته حقوق و یا حتی بخش کتب حقوقی وجود ندارد تا دانشجویان بتوانند به مطالعات حقوقی بپردازند و دانشجویان این دانشگاه‌ها با فقر منابع روبه‌رو هستند. دانش ترجمه‌ای و زبان انگلیسی دانشجویان رشته حقوق همانند سایر رشته‌ها بسیار ضعیف است آن‌چنان‌که مشکلات منابع درسی فارسی را نمی‌توان با معرفی منابع لاتین و اصلی مرتفع کرد. توجه به کیفیت پایان‌نامه‌های دانشجویی در دوره کارشناسی ارشد و دکترا، یکی از راهکارهای ارتقای منابع درسی رشته حقوق است؛ لیکن، بعضی از این پایان‌نامه‌ها نیز به دلیل کپی‌برداری و رعایت نکردن اصول اولیه تحقیق فاقد کیفیت‌اند.

۴. به لحاظ اهمیت رشته حقوق، باید بهترین دانشجویان را در امتحانات ورودی دانشگاه‌ها انتخاب کرد. در حال حاضر، به نظر می‌رسد با ایجاد گروه‌های متعدد حقوق در دانشگاه‌های مختلف کشور - اعم از دولتی و غیردولتی - و پذیرش مازاد بر نیاز دانشجویان در رشته‌های شبانه در این رشته، کیفیت آموزش و پژوهش در رشته حقوق کاهش یافته است.

نتیجه‌گیری

برای آسیب‌شناسی رشته‌های حقوق در مراکز دانشگاهی ایران در تمامی ابعاد آن - از جمله منابع، روش‌های آموزش و برنامه‌ریزی درسی - مطالعه تطبیقی آموزش رشته‌های حقوق در کشورهای مختلف می‌تواند ما را در یافتن راهکارهای ارتقای کیفی این

رشته‌ها یاری دهد. مقایسه آموزش رشته حقوق در ایران و فرانسه به دلیل نزدیکی حقوق دو کشور از بعد تاریخی و شیوه‌های حقوقی در این راستا می‌تواند کمک زیادی به این هدف کند.

از بعد تاریخی، فرانسه جزو کشورهایی است که حقوق رومی - ژرمنی در آنها تشکیل و اولین کرسی‌های حقوق ملی در آن تأسیس شده است. در اوایل قرن نوزدهم، قانون‌گرایی به صورت یک سنت در فرانسه درآمد و قانون، منبع اول حقوق در این کشور شناخته شد؛ و بدین ترتیب، آموزش رشته حقوق در تمامی دانشکده‌ها و گروه‌های حقوق با تأکید بر اهمیت قانون به عنوان منبع اصلی حقوق ادامه یافت و این روند هم‌اکنون نیز ادامه دارد.

از نظر تاریخی، حقوق ایران در فقه اسلام ریشه دارد و بسیاری از مباحث این رشته مبتنی بر شریعت است. به همین دلیل است که بعضی مباحث این رشته در حوزه‌های علمیه تدریس می‌شد. اولین مدارس حقوقی ایران به سبک امروزی را در اواخر دوره قاجاریه، ایرانیانی تأسیس کردند که تحصیل کرده فرانسه و بلژیک بودند. تأثیر این مدارس و استفاده از حقوق کشورهای مزبور باعث شد که حقوق ایران نیز به سمت سنت‌های حقوق رومی - ژرمنی از جمله مدون بودن قوانین گرایش پیدا کند. با مقایسه وضعیت فعلی رشته‌های حقوق در ایران و فرانسه، مشخص می‌شود که گرایش دانشگاه‌های متعدد در ایران به رشته حقوق، فقط تحول کمی ایجاد کرده است و رشته‌های حقوق از بعد کیفی پیشرفتی نداشته‌اند. استادان به جای تجزیه و تحلیل انتقادی و تأمل بر مسائل حقوقی و هدایت دانشجویان به سمت تفکر در مسائل حقوقی، صرفاً به تجزیه و تحلیل قوانین و ارائه تئوری‌های حقوقی می‌پردازند. تعداد کم دروس عملی در رشته حقوق در ایران، بیانگر توجه بیش از حد به مباحث تئوریک و یا کمبود امکانات در زمینه دروس عملی است؛ در حالی که کار عملی یا تحقیقاتی دانشجویان برای درک بهتر دروس نظری و فهمیدن منافع عملی این دروس لازم است.

در خاتمه به نظر می‌رسد برای حل این مشکلات، به روز کردن منابع درسی و کتب آموزشی متناسب با پیچیدگی‌ها و نیازهای جدید، افزایش نشریه‌های حقوقی و گرایش بیشتر به سمت کارهای عملی و ارتباط بیشتر با نهادهای تأثیرگذار بر رشته‌های حقوقی الزامی است. در این راستا، کمک و یاری قوه قضائیه می‌تواند نقش مهمی در تکامل این رشته ایفا کند.

منابع

- داوید، رنه (۱۳۶۴). *نظام‌های بزرگ حقوقی معاصر*، ترجمه حسین صفایی، محمد عاشوری و عزت‌الله عراقی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- داوید، رنه و کامی ژوفره اسپینوزی (۱۳۸۰). *درآمدی بر حقوق تطبیقی و دو نظام بزرگ حقوقی معاصر*، ترجمه و تلخیص حسین صفایی، چ سوم، تهران: نشر دادگستر.
- عرفانی، محمود (۱۳۷۳). *حقوق تطبیقی و نظام‌های حقوقی معاصر*، چ چهارم، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی (ماجد).
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱). *مقدمه علم حقوق*، چ سی و دوم، تهران: انتشار.
- مبارکیان، عباس (تابستان ۱۳۷۷). *چهره‌ها در تاریخچه نظام آموزش عالی حقوق و عدلیه نوین*، تهران: نشر پیدایش.

<http://www.Cpuniv.Com/preparer/preparer-td.as#q2ca>

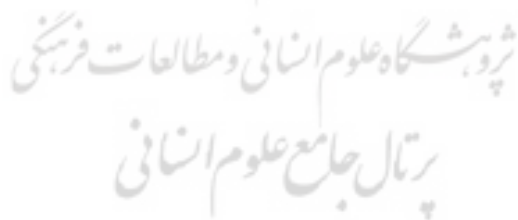
<http://www.Edudroit.net/etudroit/etudedr3.html>

<http://www.hookup.com/article/42.html>

<http://www.iranbar.org/pa19.php>

<http://www.iranculture.org/research/edupol/countries.php?C=iran&s=3-6#content-1>

<http://www.Iranculture.Org/research/edupol/countries.Php?C=france&#content>

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی